

Yayın Tanıtımı / Review

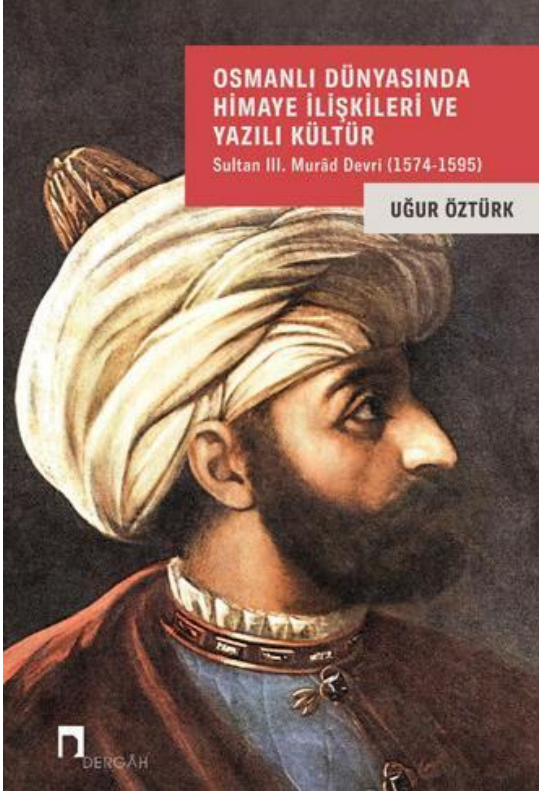
Uğur ÖZTÜRK, *Osmanlı Dünyasında
Himaye İlişkileri ve Yazılı Kültür, Sultan
III. Murâd Devri (1575-1595),
Dergâh Yayınları, İstanbul, 2024
ISBN: 978-625-6839-75-5, 556 s.*

Doç. Dr. Ahmet Kemal GÜMÜŞ

Türk Dili ve Edebiyatı Öğretmeni

E-posta: ahmetkemalgumus@gmail.com

Orcid: 0000-0002-1855-2319



Uğur Öztürk, III. Murâd (1575/1595) devrindeki himâye ilişkileri üzerinden yazılı kültür ürünlerini değerlendirdiği *Osmanlı Dünyasında Himaye İlişkileri Ve Yazılı Kültür, Sultan III. Murâd Devri (1575-1595)* adlı eserinin giriş bölümünde bu dönem için “Osmanlı İmparatorluğu’nun en geniş sınırlarına ulaştığı ...” ifadesini kullanıyor. Bu ifade ilk bakışta bir devlet için büyük mücadelelerin neticesinde ulaşılan büyük bir zafer gibi görünse de aslında ilerlemenin durduğunu ve artık kaçınılmaz olanın başladığını da akla getiriyor. Osmanlı sultanlarının on ikincisi olan III. Murâd’ın saltanatı döneminde hanım sultanlar, ağalar, cüceler, musâhib-vezirler ve musahibeler imparatorluk içerisinde oldukça etkin konumlara ulaşırlar. Devletin yönetiminde bir şekilde tesiri olan insanların

sayısının artması, güç odaklarının da farklılaşmasına neden olur. Bu durum, siyasî olarak birtakım çatışmalar ve güçlükler doğursa da kültür dünyasına zenginlik olarak yansır. Saraya yakın insanlar, çeşitli vesilelerle eser yazımına ön ayak olurlar; özellikle resimli yazmalara olan aşırı merakı ile bilinen III. Murâd’a sunulmak üzere eser sipariş ederler. Hanım sultanlar, vezirler, ağalar ve ulemâ bu dönemde müellifleri destekleyerek eser üretimine katkı sağlarlar. Kendisi de şair olan III. Murâd (Murâdî), şiirleri için dönemin önde gelen şair, âlim ve şeyhlerine şerhler yazdırır. Bütün bunlar bir edebi zenginlik sebebi olduğu gibi hâmilik kültürünü de farklı bir seviyeye taşır. Öztürk, incelememize konu olan çalışmasında sultanın şahsına, vezirlere, ağalara

sunulan kitapların başlarında, müelliflerin eserini hangi hâminin himayesi altında yazdığına dair bilgilerden hareketle hâmilîğin panoramasını sunar. Yazar, dört bölümden oluşan kitabın ilk kısmında dönemin siyasî hayatına değinir. Odak noktası sultan ve yakın çevresidir. III. Murâd'ın edebî hayatı, *Dîvân'ı*, *Fütûhât-ı Ramazân* adlı mesnevisi, hayatına ve ruh dünyasına dair çok kıymetli bilgileri hâiz hususî mektupları yine bu bölümde incelenir. Yukarıda da bahsi geçen, sultanın şiirleri için özel olarak ısmarlanan *Murâdî Şerhleri* ile Murâdî'nin şiirlerine yazılan nazireler ve tahmisler de bu bölümde değerlendirilir. Kitabın ikinci bölümünde hâmilik mihrinde sultanın saray çevresi, devrin ulemâsı ve paşaları incelenir. Bu kişilerin şair ve müelliflerle olan ilişkileri detaylandırılır ve çizelgelerle açıklanır. Üçüncü bölüm çalışmanın asıl kısmıdır. Başta III. Murâd'a ithaf edilen tercüme, telif ve şerhler olmak üzere o dönemde yazılan Türkçe literatürdeki bütün eserler incelenir ve konularına göre tasnif edilir. Arapça ve Farsça eserlerde ise yalnızca sultana ithaf edilenler değerlendirmeye alınır. Tasvirli yazmalara olan merakıyla öne çıkan III. Murâd için hazırlanan tasvirli eserlerin dökümü de yine bu bölümün sonundadır. Dördüncü bölüm, sultan için kaleme alınan manzumelerin değerlendirildiği ve bu şiirler üzerinden sultanın portresinin çizilmeye çalışıldığı kısımdır. Bölümün sonunda, Osmanlı sosyal ve kültür hayatının en ihtişamlı anlarından olan şehzade Mehmed'in (III. Mehmed, 1595/1603) sünnet merasimi hakkında bilgi verilir ve bu merasim vesilesiyle kaleme alınan eserler incelenir. Kitabın ekler kısmında III. Murâd dönemi eserlerinin listesi de verilmiştir.

III. Murâd, babası II. Selîm'in (1566/1574) Manisa sancağında görevde olduğu dönemde, 4 Temmuz 1546'da Bozdağ Yaylağı'nda dünyaya gelir. İlk öğrenimini burada alan ve yine bu sarayda sünnet olan şehzade Murâd sırasıyla Aydın ili, Akşehir ve babasının tahta çıkmasıyla Manisa sancağına çıkarak tecrübe kazanır. Şehzade hocası olan İbrâhîm Efendi'nin (ö. 981/1573) vefatı ile bu vazifeye Hoca Sadeddîn Efendi (ö. 1008/1599) gelir ve sultanın vefatına kadar daima yanında kalır. Manisa sancağında iken Safiye Sultan (ö. 1028/1619) ile tanışır ve şehzadeleri Mehmed (III. Mehmed) burada dünyaya gelir. Devlet yönetiminden manevî hayatına yolculuğuna kadar her anına tesir eden şeyhi Şeyh Şücâ (ö. 997/1588) ile tanışması da bu şehirde olur. Bu şehirde başka çocukları da dünyaya gelir. Öztürk, çalışmasında bütün bu tanışmalar, doğumlar, ölümler ve azilleri birincil kaynaklardan vesikalarla delillendirir.

22 Aralık 1574'te tahta çıkan III. Murâd, merkezî otoritesini sağlamlaştırmak için çeşitli atamalar yapar ve Manisa'da yanında bulunan devlet adamlarını önemli mevkilere getirir. Kitabın bu bölümünde siyasî hareketlilik bütün detayları ile okuyucuya aktarılırken kültürel faaliyetlere de değinilir. Sultanın cülusu sebebiyle kendisine sunulan *dîvânlar*, tercüme, kıyâfet-nâmeler, tasavvufî eserler künyeleri ile birlikte verilir. Yine sultanın cülusuna tarih düşüren şairlerin de tam listesini görmek

mümkün. Özellikle resimli yazmalara ve genel olarak kitaba olan merakı ile bilinen III. Murâd'a çevresindekiler farklı vesilelerle kitap hediye ederler. III. Murâd'ın tasvirlerinde de elinde kitapla gösterilmesi kitaba olan merakının bir karşılığıdır.

Osmanlı padişahları arasında Kânûnî'den (1520/1566) sonra sayı bakımında en fazla şiire sahip olan sultan III. Murâd'dır. Sultan, kendi şiirlerine şerhler yazdırarak bu alanda da bir geleneğin ve birikimin oluşmasına vesile olur. *Türkçe Dîvân*'ının yanı sıra kaynaklarda adı geçmekle beraber henüz bir nüshasına tesadüf edilemeyen *Esrar-nâme; Farsça Dîvânçe, Fütühât-ı Ramazân* mesnevisi ve sultanın şeyhi Şücâ'ya gönderdiği mektuplarından oluşan *Kitâbü'l-Menâmât*, onun diğer eserleridir. Öztürk, adı geçen eserlerle ilgili ayrıntılı bilgiler verdikten sonra III. Murâd'ın etrafında gelişen edebi muhiti inceler. Sultanın şiirlerine yazılan şerhler, tahmisler ve nazireleri ayrı başlıklar altında detaylandırır.

Saltanatı boyunca kısa süreli geziler, cuma ve bayram namazları, av merasimleri gibi sebepler haricinde sarayından hiç uzaklaşmayan III. Murâd'ın çevresinde kendilerine önemli makamlar edinen ve hâmilik ilişkilerinde ayrı ayrı yerleri bulunan şahıslardan vâlîde ve hanım sultanlar, ağalar, cüceler, musâhib ve musâhibeler, sadrazamlar, paşalar, beyler ve ulemâ hem hayat hikâyeleri ile hem de hâmilik ilişkileri ile detaylı olarak isim isim incelenir. Bu bölümde ayrıca saray içi hâmilileri, sadrazam hâmilileri, paşa ve bey hâmilileri ve ulemâ hâmilileri ayrıntılı olarak gösteren dört çizelge bulunmaktadır. Çizelgeler hâmilerin mahmûllerle olan ilişkilerini okura göstermesi bakımından önemli bir kolaylık sunmaktadır.

Hicrî bininci yılın padişahı olan III. Murâd bu pâyenin tesadüfi olarak kendisine verilmediğine emindir. Bu durum, onun hayatında, şiirlerinde ve özellikle mektuplarında yoğun bir tasavvuf anlayışı ile karşılık bulur. Öztürk, sultanın tasavvufi çevresini ve onlarla olan ilişkilerini detaylı bir şekilde aktarır. Manisa yıllarından beri hayatının ve çok önemli kararlarının her anında yanında olan Şeyh Şücâ ve Şücâ'nın ölümünden sonra intisap ettiği Halvetî şeyhi Mehmed Dâğî (ö. 1020/1611), sultanın yakın çevresinin yönlendirmeleri üzerine hayatına dahil olan çok önemli iki şahsiyettir. Bu kişilerle olan bağlantısında saray çevresindeki yakınlarının mihmandarlık etmiş olması, himaye ilişkilerine de misal teşkil eder.

Hükümdarlar yakınlarında bulunan şair ve müelliflere hâmilik yapmışlar, onlar da sultanlarının ve yakın çevrelerinin istekleri doğrultusunda eserler yazmışlardır. Özellikle ilmiyeye mensup kişiler, mansıp isteyen şair ve müellifler ister istemez bağlı oldukları devlet adamlarının eser taleplerini yerine getirmişlerdir. Bazı şairlere saraydan maaş bağlanması geleneği III. Murâd döneminde de sürdürülür. Eser, hangi hâminin himayesi altında yazılmışsa sebep-i telif bölümlerinde bu kişinin ismine ve övgüsüne yer verilir. Öztürk, çalışmasına esas teşkil eden üçüncü bölümde himaye ilişkileri çerçevesinde yazılı kültür ürünlerini araştırmacılarla buluşturuyor. Müellif

ve şairlerin saray içinde ve dışında kendilerine kimi patron olarak gördüklerini ve bu durumun meslekî kariyerlerine nasıl bir etkiye sahip olduğunu birincil kaynaklardan takip ederek okurlarına gösteriyor. III. Murâd'ın saraydan ayrılmadan devleti yönetme politikası gereği oldukça güçlü birer sima olarak tarihte yerlerini alan ağaların, hâmilik faaliyetlerinde dönemin paşalarından bile daha ileride olduğunu ifade eden Öztürk, sultanın genellikle saray dışında olan paşalarla değil de saray içerisindeki ağalarla daha yakın olduğunu bu yönüyle de ortaya koyuyor. Sultan III. Murâd'a ithaf edilen telif, tercüme ve şerhlerden daha önce neşredilenlerin yalnızca adlarının zikredildiği, yazarın kendisi tarafından tespit edilen eserlerin ise ayrıntılarının verildiği bu bölümde III. Murâd'a sunulan eserler öncelikle telif, tercüme ve şerh olarak üç ana başlığa ayrılıyor. Telif eserler "edebî eserler, tarih konulu eserler, tasavvuf konulu eserler, coğrafya konulu eserler, siyâset-nâme ve ahlak türü eserler, dinî ilimler, tabakat ve hatırat türü eserler, riyâzi ilimler, tıp konulu eserler, firâset/fizyonomi, cifr ve beden ilmine dair eserler" ara başlıkları ile tanıtılıyor. Eserlerin tanıtılmasında yazarları, hangi tarihte yazıldığı, eserlerin içerikleri, manzum ya da mensur olduğu bilgisi, nüshalarının kütüphane kayıtları ve çalışmaya konu olan unsurla yani hangi hâminin himayesi altında yazıldığına dair bilgiler veriliyor. Daha önceden yayımlananların künyeleri de ayrıca dipnotlarda araştırmacıların dikkatine sunuluyor. Tercüme eserler "edebî eserler (aşk mesnevileri, mensur hikâyeler), tarih konulu eserler, tasavvuf konulu eserler, coğrafya, siyâset-nâme, nasihât-nâme ve ahlak konulu eserler, dinî ilimler, tabakat türü eserler, riyâzî ilimler, astroloji, burçlar ve fizyonomi, tıp konulu tercüme, ilmî ve ansiklopedik eserler" ara başlıkları ile okurun istifadesine sunuluyor. Şerh, hâşiye ve tâ'likâtlarla ilgili bölümde de o dönemde kaleme alınan eserler incelendikten sonra içerisinde sultanın adı geçmemesine rağmen yine o dönemde yazılan eserlere de yer veriliyor. III. Murâd'ın ayrı bir merakının olduğu resimli yazmalar, incelediğimiz çalışmada ayrı bir başlık altında değerlendiriliyor. Otuz adet resimli yazmanın hazırlandığı bilgisini veren Öztürk, bu sayının Osmanlı tarihi boyunca bir sultanın saltanatı döneminde hazırlanan en zengin koleksiyon olduğunu ifade ederek resimli yazmaların adlarını ve künyelerini ayrıntılı bir tablo ile araştırmacıların istifadesine sunuyor.

Sultan III. Murâd için yazılan manzumelerin incelendiği kısımda yazar, şairlerden hareketle sultan hakkında çıkarımlarda bulunuyor. Şiirlerde âdil ve takva sahibi bir hükümdar olarak karşımıza çıkan sultan için yazılan yüz elli beş manzume, bölüm sonunda bir tablo halinde okuyucuya sunuluyor. Bu tabloda hangi şairin kaç adet şiir yazdığını, şiirlerin türünü ve dilini okuyabiliyoruz. Öztürk, III. Murâd'ın oğlu Şehzade (III.) Mehmed için yapılan muhteşem sünnet düğünü vesilesi ile kaleme alınan eserler ve manzumeleri ayrı bir bölümde inceliyor. III. Murâd dönemi şenliklerden genel hatları ile bahsedildikten sonra 1582'de Şehzade Mehmed'in sünnet şenliği bütün detayları ile aktarılıyor. Şenliğin bütün zenginlikleri arasında III. Murâd

ve Şehzade Mehmed'e hediye edilen eserler de ayrı birer tablo ile araştırmacıların istifadesine sunuluyor. Özellikle tasvirli yazmaların bu dönemde saraya sunulan en önemli hediyelerden olduğunu ifade eden Öztürk, şenlik münasebeti ile yazılan eser ve şiirleri yine ayrı bir başlık altında inceliyor.

Osmanlı Dünyasında Himaye İlişkileri Ve Yazılı Kültür, Sultan III. Murâd Devri (1575-1595) adlı çalışmanın ekler kısmında III. Murâd devri telif, tercüme ve şerh eserlerinin listesi bulunmakta. Bu listeden eserlerin adı, (tespit edilebildiyse) yazılış tarihleri, müellif/mütercim/şârih isimleri, eserlerin dili, türü ve konu alanına dair bilgileri edinmek mümkün. Üç yüz kırk beş eserin listelendiği bu bölüm çalışmanın da nihayeti. III. Murâd dönemini yansıtan minyatürlerle zenginleştirilen kitabın kaynakça kısmı da bir o kadar zengin. Arşiv belgeleri, yazma eserler, basılmış ve ikincil kaynaklar olmak üzere ayrı ayrı başlıklandırılan kaynakça kısmı tam kırk bir sayfadan oluşuyor. III. Murâd devri ile alakalı bilgileri ihtiva eden kitap, makale, ansiklopedi maddesi, tez ve sunumları görebileceğimiz kaynakça, himâye ilişkileri üzerinden kültürel eserlerin inceleneceği çalışmalar için başlı başına bir değerlendirme konusu.

Uğur Öztürk'ün doktora tezinin genişletilerek kisve-i tab'a büründüğü bu kıymetli eser, III. Murâd devrinin yazılı kültürü üzerinden himaye ilişkilerini incelemekle kalmıyor, benzeri çalışmalar için de yöntemi bakımından başucu kitabı olmayı hak ediyor.

KAYNAKÇA

Felek, Özgen (2014). *Kitâbü'l-Menâmât: Sultan III. Murad'ın Rüya Mektupları*. İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları.

Kırkılıç, Ahmet (2015). *Murâdî Dîvânı*. İstanbul: Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı Yayınları.

Öztürk, Uğur (2024). *Osmanlı Dünyasında Himaye İlişkileri Ve Yazılı Kültür, Sultan III. Murâd Devri (1575-1595)*. İstanbul: Dergâh Yayınları.